

Fåglar i Sörmland

2 / 2004

Fåglar i Sörmland

Fåglar i Sörmland ges ut med två nummer per år av Föreningen Sörmlands Ornitologer som är en ideell regionalförening till Sveriges Ornitologiska Förening. FSO verkar för vidgad kännedom om och bättre levnadsbetingelser för de sörmländska fåglarna. Vi vill också sprida intresse för ornitologi. Medlemskap i FSO för 2004, vilket inkluderar föreningens tidning, erhålles genom att sätta in 125 kronor på postgiro 773 78-8. Familjemedlem 25 kr. Ansvarig utgivare för FiS är FSOs ordförande, Marianne Mattiasson (0155-570 45).

Medlemservice

Adressändring, medlemskap, försäljning etc
Urban Rundström kassör
Syrénvägen 15
572 31 Oskarshamn
0491 - 768 868

Redaktionellt material

Redaktionellt material skickas till redaktören. Helst som e-post eller på diskett med bifogad utskrift. Givetvis tas även hand- och maskinskrivet material emot. Bilder skickas till bildredaktören som dia, papperskopia eller i digitalt format.

Manusstopp för nr 1/2005 är den 15/2.

Upplaga: 400ex

Omslag: Större strandpipare
Foto Göran Andersson

Tryckt av: Dahlströms tryckeri, Nyköping.

Redaktion

Göran Andersson Redaktör
Forssavägen Mosstorp
642 93 Flen
0157 - 135 10
goranxandersson@telia.com

Göran Altstedt Bildansvarig
guralt@swipnet.se

Per Flodin Skribent & faktagranskare
per.flodin@hotmail.com

Lokalföreningar

Ornitologiska Klubben i Eskilstuna

Lars Eriksson
016-641 19

Katrineholm/Vingåkers Ornitologiska Förening

Agne Swenzén
0150-182 97

Fågelföreningen Tärnan Nyköping/Oxelösund

Ingvar Jansson
0155-28 73 73

Strängnäs Ornitologiska Klubb

Leif Ekblom
0152-511 54

Södertäljes Ornitologiska Förening

Stig Stried
08-550 944 17

Inledaren

När detta skrivs är det björnar på TV:n. Mitt i naturen letar björn med hjälp av experter och det är lätt att leva sig in i reporterns entusiasm när man väl hittar det man söker på långt håll över en dalgång. Detta under samma vecka som dagstidningarna fylls av historien om den första björnrivna människan i Sverige på 102 år. Som vanligt när det gäller dramatisk närkontakt mellan människa och björn så är det en jägare med hund iblandad. Björnen har ju ökat i vårt land och antalet rapporter om incidenter kommer säkert också att öka. Som alltid i sådana här fall kommer de gamla vanliga frågorna att ställas om att vi människor väl ändå inte kan tillåta denna vilda art att breda ut sig hur som helst.

I fågelvärlden finns det förvisso inga fåglar som människor behöver frukta. Icke desto mindre hör vi regelbundet samma argument om de vilda arternas okontrollerade utbredning med storskarvarna som paradexempel. Senast i raden av otidsenliga angrepp mot ordnat internationellt fågelskyddsarbete är ifrågasättandet av EU:s fågeldirektiv. Detta direktiv fyller i år 25 och växer sig starkare i samma takt som EU utvidgas. Nu faller inte detta alla i smaken utan direktivet är starkt ifrågasatt.

Sveriges Ornitologiska Förening vässar nu argumenten och tar naturligtvis upp kampen, och i denna kamp mot nedrustning av fågelskydd behövs alla ambassadörer. Som allmänbildad fågelskådare behöver man inte mer än sunt förnuft för att gå i debatt med dessa nedrustare. Var och en som förstår flyttande fåglars behov av inte bara oförstörda häckningsplatser, utan även lika oförstörda rastplatser utmed flyttvägarna och dito oförstörda övervintringskvarter, kan propagera för EU:s fågeldirektiv närhelst chansen ges. Självklart måste ett fågelskyddsarbete som bedrivs för bevarande av rörliga arter inbegripa det område de rör sig över. Att sedan vi människor har hittat på politiska gränser som bara vi själva ser måste vi kunna hantera.

Om fågeldirektivet ska överleva dessa senaste attacker från en stark lobbyverksamhet med politiker som lydhundar behövs allas hjälp. Du som bryr dig om ett starkt naturskydd bör också värna om de regelverk som finns och fungerar. Detta till den dag ett bättre alternativ erbjuds. Att återgå till en ordning där varje land avgör vilka arter som är ovanliga och skyddsvärda är ett steg tillbaka flera årtionden. Det är bara att lyssna till jägarna på Malta och deras medeltidsmässiga argument om att det ändå finns så många fåglar så det gör väl inget om dom skjuter några stycken. Att det sedan kanske är en stor del av den europeiska populationen som passerar ön, och bidrar till intrycket av att en i själva verket sparsam och hotad art är vanlig på denna plats, faller inte alla in. Detta är naturligtvis en ytterlighet, men i sin extrema form ändå ett exempel på vad som kan inträffa om inte fågelskyddet samordnas över större geografiska ytor.

Du som läser detta kan i det lilla formatet hjälpa till genom att gå i debatt var gång du hör förespråkare för en nedrustning av det skydd som finns idag. Varje bidrag är aldrig så tacksamt hur litet den än kan verka vara. Ta striden när den erbjuds!

Göran Andersson
Redaktör

Fiskgjusen i Sörmland 2001

Denna artikel redovisar den del av resultatet från 2001 års riksinventering av fiskgjuse i Sverige som berör Sörmlands län och som kommit Regionala rapportkommittén (Rrk) tillhanda. I artikeln görs också ett försök till diskussion runt tänkbara populationsreglerande faktorer i rapportområdet

Jukka Väyrynen

Inventeringens omfattning i Sörmland

För Rrk:s del har artikelförfattaren ansvarat för sammanställning, artikel- och rapportskrivande. I de olika kommunerna har Ornitologiska Klubben i Eskilstuna (OKE) gjort en föredömlig och i det närmaste fullständig inventering i kommunen och en redovisning av mycket hög klass. Vidare har det från Håkan Lernefalk inkommit inventeringsresultat från Vingåker och Katrinholms kommuner och från Ulf Cassel (delar av Strängnäs kommun) samt även från Gunnar Johansson och Sven Jonsson som också de på utmärkt sätt redovisat områdena runt Yngaren, Hallbosjön och södra Långshalsen. Från Nyköping, Flen, Gnesta, Trosa, Nykvarn och Oxelösunds kommuner och den del av Södertälje kommun (väster om Södertälje kanal – Fifång) som ingår i Rrk Sörmlands rapportområde saknas inventeringsresultat till mycket stora delar. Resultat från de senare kommunerna har fått inhämtas i efterhand (även Båven!) för att en beståndsuppskattning överhuvudtaget ska ha blivit möjlig. I detta senare inhämtade resultat finns det par som klassats som aktiva trots att de inte inrapporterats i direkt anslutning till inventeringsåret utan långt senare utifrån i vissa delar vaga anteckningar och minnesbilder. Det bör också poängteras att det finns par som var aktiva åren före och efter, men som uteslutits på grund av att besök just inte genomförts under inventeringsåret samt par vars status

varit oklar. Till kommande inventeringar behövs bättre upplutning av inventerare och en tydligare organisation av inventeringsarbetet.

Uppträdande i Sörmland

Fiskgjusen är i mångt och mycket en av våra karaktärsfåglar för landskapet. I vårt landskap har vi runt 600 vatten (sjöar, dammar, tjärnar, viltvatten) större än två hektar och i stort sett var som helst kring dessa förekommer fiskgjuse i det närmaste regelbundet. Att vi fått den som landskapsfågel är föga förvånande. Fiskgjusarna anländer från vinterkvarteren i tropiska Västafrika i slutet av mars och april. Efter häckningen dröjer fåglar kvar till augusti-september och någon enstaka gång in i

början av oktober. De områden där flest par uppträder är Mälaren, Hjälmaren, Båven och de andra större sjöarnas ö och fiskrika områden. Fiskgjusarna är ganska trogna sina hemområden och många av boplatserna har använts i många decennier. Då fåglarna kan vara riktigt långlivade (högsta kända ålder är 24 år och 9 månader *Staab, Fransson 1987*) så kan det faktiskt vara samma fåglar som man följt

*Gjuse på väg mot boet med färsk fångst
Foto Göran Altstedt*

under många år. Fiskgjusarna har inte sällan flera alternativa bon inom födosöksområdet som de kan alternera emellan. Det behöver således inte vara så att gjusarna försvunnit om de ett eller några år inte häckat i det kända boet utan de kan då ha valt ett annat bo i området av någon anledning.

Beståndsutvecklingen i Sörmland

Det svenska fiskgjusebeståndet beräknades i början av 1980 talet till ca 3 200 par. För Sörmlands del fann man under riksinventeringen 1971 sammanlagt 239 par med bo inklusive de 24 par som inrapporterats från Södertälje kommun. Utifrån riksinventeringens resultat beräknades det totala antalet till att ligga på ca 300 par (inklusive Södertälje). Tyvärr går det inte att i presentationen av resultatet från 1971 (Ahlbom) att utläsa vad som menas med Södertälje, om det är kommunen eller den del av kommunen som ligger i nuvarande Rrk Sörmlands rapportområde. För direkt jämförelse med 2001 bör man bortse från de sistnämnda 24 paren då Södertälje kommun (inklusive Nykvarns kommun) inte finns redovisad i denna studie. Tar man dessutom hänsyn till gjord uppskattning så torde det för vårt rapportområdes del innebära att vi får ta bort ca 30 par från skattningen, vilket innebär att vår del blir ca 270 par.

Riksinventeringen 2001 visar att vi inom vårt

rapportområde hyst ca 204 aktiva par trots det bitvis "klen" inventeringsresultatet. Ett försök till uppskattning av det faktiska antalet par har gjorts i samråd med personer som deltagit i inventeringen och som besitter kunskap om respektive kommuns fiskgjusar och bygger i huvudsak på redovisat antal aktiva par och de par som är kända, men där boet ej besökts under inventeringsåret samt de par som varit aktiva åren före respektive efter riksinventeringen. Vidare har även en viss hänsyn tagits till områden som högst sannolikt fortfarande hyser fiskgjusar, men som ej besökts.

Tyvärr inventerades inte Båven heltäckande under 2001 varför 2003 års resultat har använts trots att det är att betrakta som lågt. I Båven har antalet häckande par befunnits vara inom intervallet 24-31 par per år under de år då studier gjorts (egen anm.). Då det i resultatet från Eskilstuna kommun finns aktiva par redovisade som häckar utanför läns- och rapportgränsen så har det uppskattade antalet par hållits ner något (se tab 1).

Kommun	Aktiva par 1971	Aktiva par 2001	Häckningar 2001	Uppskattat antal par i Sörmlands län 2001
Eskilstuna	41	56	41	45
Katrineholm	41	28	19	35
Vingåker	0	5	1	10
Strängnäs	46	38	24	50
Flen	20	23	4	20
Nyköping	14	37	15	45
Trosa - Vagnhärad	9	3	0	5
Gnesta	13	14	1	15
Oxelösund	0	0	0	0
Summa	215	204	105	264

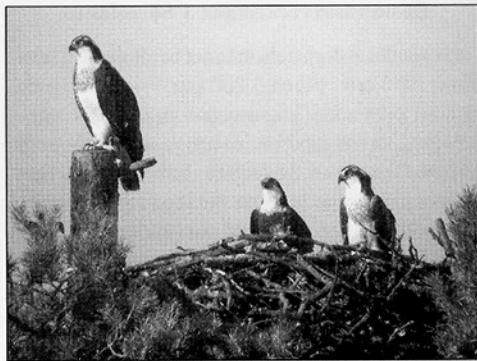
Tabell 1. Antal aktiva par (par med bo) anges för respektive inventeringsår. Under kolumnen häckning framgår antalet inrapporterade konstaterade lyckade häckningar. För Vingåker finns inget antal aktiva par uppgett i redovisningen av Ahlbom 1971 samtidigt som siffran för Katrineholm är att betrakta som ganska hög. Sannolikt har Katrineholm och Vingåker ingått i samma inventeringsområde men bara redovisats som Katrineholm. Notera att det i antalet par från Eskilstuna kommun finns par medräknade som häckar utanför länet på Västmanlandssidan varför den siffran är något för hög.

*I väntan på mat.**Foto Niklas Holmström*

Studien synes visa på en liten minskning av antalet aktiva par inom rapportområdet. Den förra riksinventeringens resultat från 1971 på 215 aktiva par kan jämföras med 2001 års resultat på 204 par. Men man måste notera att det i den förra inventeringen var en högre inventeringsinsats i flera av kommunerna varför det högst sannolikt inte skett någon minskning totalt sett utan att det faktiska antalet hållit sig någorlunda stabilt vilket också uppskattningen av antalet par också visar.

Att det däremot finns områden där fiskgjusarna minskat står också klart. Från flera håll konstateras att antalet skogsbon minskat, men också att gamla bon övergetts. Från Mälareområdet i Eskilstuna kommun noteras en viss minskning i antalet häckande par sett utifrån ett par decenniers perspektiv (OKE). Likaså att det finns variationer mellan åren i häckningsframgången mellan olika delar av sjön. Det finns också "kärnområden" där antalet har rapporterats vara stabilt under de senaste 25 åren som exempelvis Yngaren och Hallbosjön (Gunnar Johansson).

Det uppskattade antalet fiskgjusepar för Sörmlands län 2001 blir 264st (se tab. 1). Tar man hänsyn till att det i flera delar av Mälareområdet inte skett någon minskning av antalet gjuspar utan tvärtom en viss ökning sedan förra inventeringen, så har det sannolikt inte skett någon större minsk-

ning i de delar av Södertälje kommun och i nuvarande Nykvarns kommun (del av Södertälje kommun förr) som ingår i Rrk Sörmlands rapportområde heller. Väger man samman detta faktum så torde antalet par inom hela rapportområdet fortfarande vara ca 300st.

Kärnområden i Sörmland

De områden som hyser de tätaste fiskgjusepopulationerna är de stora sjöarna i länet där Mälaren och Hjälmaran står för ca 40 % av alla aktiva par ($n = 204$). De sex mest fiskgjusetäta sjöarna står för inte mindre än 63 % av alla aktiva par i rapportområdet. Det betyder således att 37 % ca 75st av de kända aktiva paren finns i övriga sjöar.

Sjö/vattenområde	Antal bon	Antal aktiva par	Bon med oklar status
Mälaren	105	62	43
Hjälmaran	41	20	18
Båven	25	24	11
Yngaren	11	8	3
Långhalsen	11	7	-
Hallbosjön	10	8	-

Tab. 2. Tabellen ger en indikation på var de tätaste populationerna finns. OBS! Antalet bon bygger på antalet av Rrk kända och inrapporterade bon oavsett status. Det finns en mängd icke inrapporterade och listade gamla och övergivna bon. Siffran bör ses i kombination med övriga kolumner.

Häckningsresultat

Att ta reda på fiskgjusars häckningsresultat kan många gånger vara svårt och kräver att man är ute den tid då ungarna är stora och lättast observeras på boet. Fiskgjusarna lägger två-tre ägg och ungarna är oftast kvar i boet till mitten - slutet av juli. Att häckningar misslyckas är nog en helt naturlig del i de flesta fiskgjusepars liv. Det finns säkert ett antal faktorer som måste stämma för att häckningen ska lyckas. För att en population ska bibehålla sin numerär så behöver det finnas ungar som ersätter föräldrarna i första hand. Således bör minst två ungar per par nå vuxen reproduktiv ålder och för att lyckas med det krävs att man får ett antal "extra" ungar på vingarna.

Under riksinventeringen 2001 noterades 104 lyckade häckningar i rapportområdet som resulterade i totalt 183 juv vilket ger 1,76 juv/par. Ser man till häckningsframgång så lyckas gjusarna i Mälaren bra med i genomsnitt två ungar per lyckad häckning. OKE rapporterar dock att man endast hittat tre lyckade häckningar i ett område vid Hjälmaran med sammanlagt 17 boplatser vilket de sett som oroande

Sj/vatten	Lyckade h%eckningar	Antal juv.	juv/h%eckn
M%älaren	50	102	2,04
Hj%älmaran	14	25	1,78
BÅven	13	-	-
Yngaren	6	10	1,67
LÅnghalsen	4	7	1,75
Hallbosj^n	5	6	1,2
N%oshultasj^n	3	5	1,67
Viren	3	-	-

Tab 3. Antal juvenila per lyckad häckning. Häckningsresultatet för Båven oklart då ingen regelrätt inventering gjordes under innevarande år. År 2003 kunde dock konstateras 13 lyckade häckningar. För Viren finns ej heller häckningsresultat noterat

Minskat antal skogsbon!

Under det senaste decenniet har flera fågelskådare uttryckt en viss känsla av att gjusen minskat något under senare år inte minst då i skogrikare trakter. I denna inventering ges flera uttryck av att det faktiskt blivit färre så kallade "skogsbon" men inte till varför dessa minskat. Att fiskgjusar inte alltid behöver häcka vid vatten känner nog de flesta äldre skådarna till. Det var förr inte ovanligt med fiskgjusebon placerade på någon kraftig myrtall eller till och med mitt uppe i skogen ibland långt från vatten. Att antalet skogsbon har minskat med åren framgår exempelvis i OKE:s redovisning från Eskilstuna kommun. Där uppges att antalet då konstaterade skogsbon 1971 var 20st och bara 3st 2001. Trenden tycks ha varit likadan i Katrineholms kommun (Håkan Lernefalk muntl.). Vad detta beror på vet ingen säkert, men det är lätt att dra slutsatsen att antalet lämpliga boträdkomplex minskat på grund av det moderna skogsbruket, men det behöver inte vara hela sanningen. Vissa bon är tomma och övergivna trots att de står på av skogsbruket och rörliga friluftslivet orördas myrholmar. Varför dessa bon övergivits kan inte direkt förklaras, men det kan finnas historiska orsaker till att de just placerats oländigt. Fiskgjusen är en långlivad fågel och är många gånger sin boplatstrogen under många år. Det finns bon som varit i kontinuerligt bruk i decennier kanske av ett fiskgjusepar eller möjligen av flera. Människor har utsatt gjusen liksom andra rovfåglar för förföljelse och kanske är skogsbon resultat av det faktum att fiskgjusarna tvingats hitta boplatser längre från vatten i mer fredade områden?

Stora fiskeområden = skogsbon?

"Man ska inte lägga alla ägg i samma korg" brukar det heta och det gäller även fiskgjusens strategi när det gäller födosök. Det gäller att ha bra fiskevatten för olika väder och oftast har ett fiskgjuspar ett antal alternativa fiskeplatser liksom även alternativbon! Sålunda kan ett och samma par ses vid flera olika vatten och vad kan vara mer lämpligt än att hitta ett bra bo mitt emellan. I ett sådant här

fall torde fiskgjusarna hålla sig kvar i ett bra område så länge som möjligt, men även här kan förut-sättningarna ändras. På grund av ökad tillgång på fisk (resultat av övergödning?) så kan det vara fördelaktigare att flytta närmare den bästa fiskeplatsen, även om skogsboet är närmare de alternativa ställena. Det finns uppenbarligen flera möjliga orsaker till att antalet skogsbon minskat likaså även förklaringar till deras existens utan att man direkt kan peka ut en enskild faktor. Vi kan bara konstatera att antalet skogsbon är färre.

Konstgjorda bon

Det förra seklets rationella skogsbruk har medfört ett flertal problem för fågelfaunan och då inte minst för våra större rovfåglar. Det man i första hand tänker på är väl tillgången på bra boplatser och botråd. En gammal knotig tall på en udde innebär inte automatiskt att den ses som lämpligt botråd av fiskgjusar eller havsörn. Sannolikt är det fler faktorer som styr än bara själva botrådets förekomst. Men fiskgjusar tycks ofta nöja sig med vad dom hittar och uppenbarligen är de inte överdrivet kräsna heller. Genom Ornitologiska Klubben i Eskilstunas försorg så har ett antal boplatzformar iordningställt liksom även en viss trimning av lämpliga botråd (sågning av trädtoppar) något som gett förbluffande bra resultat. Fem lyckade häckningar med tre ungar i varje på nio sågade trädtoppar! Uppenbarligen något som borde vara gångbart på flera håll i landskapet där man önskar sig etablering av fiskgjusar.

Ökning av havsörn = minskning av fiskgjuse?

Det finns tecken som framkommit i denna riksinventering som tyder på att fiskgjusen tycks bli mindre frekvent i områden där havsörnar etablerat sig. I ett par sådana här fall finns tydliga tecken på

att fiskgjusen dels minskat i antal häckande par, men också när det gäller i antal fiskande fåglar! Det kan möjligen bero på att havsörnar inte tål fiskgjusar i sina revir, eller på att de konkurrerar på något vis. Att havsörnen fungerar som bytesparasit på fiskgjuse vittnar flera observationer om. Man kan också tänka sig konkurrens även när det gäller val av lämpliga botråd. Även berguvens spridning kan tänkas ha en viss påverkan på populationen. Man har fått fram bevis på att berguvar kan ta fiskgjuseungar och även vuxna fåglar som byte. Kanske utgör havsörnens och berguvens återkomst ett hot mot vårt fiskgjusbestånd?

Slutligen....

Utän följande personer, föreningar och uppgiftslämnare hade det inte blivit någon fiskgjuserapport:

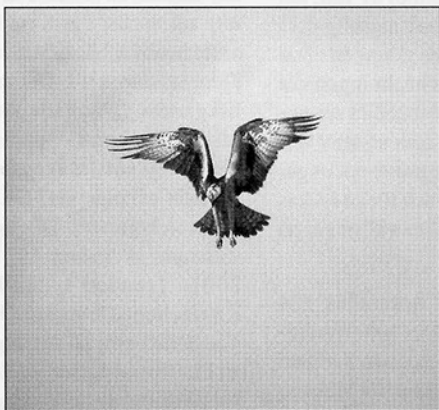
Sven Jonsson, Gunnar Johansson, Håkan Lernefalk, Ornitologiska klubben i Eskilstuna, Ulf Cassel, Leif Carlsson, Hans Svensson, Jan-Eric Hägeroth, Per-Eric Hägeroth, Bertil Karlsson, Jan Gustafsson, Johan Dahlberg, Anders Rehn, Hilding Back, Bert Olausson, Göran Andersson, Per Flodin, Ulf Andersson, Lars Broberg samt Kent Söderberg (Strängnäs Ornitologiska klubb).

Ett stort tack till er alla för er insats stor som liten!

Ett tack också till Per Flodin för genomläsning och värdefulla synpunkter på manus!

Referenser

- Ahlbom, B. 1972. Fågl. I Sörml. 5:37-39
 SOF. 1990. Sveriges fåglar. 2:a uppl. Stockholm
 Staav, R. & Fransson, T. 1987. Nordens Fåglar. Norstedts Förlag Stockholm

*En ryttlande gjuse gör själen glad.
 Foto Thomas Larsson*

Inventering av Båven 2003-2004

Säkert har många av er hört talas om den pågående inventeringen av Båven och nedan ser ni en sammanfattning av vad ansträngningarna gett så här långt. Flera Sörmländska kommuner har ju idéer om försäljning av strandnära tomter så data om störningskänsliga arters status är viktig för dessa diskussioner.

Leif Carlsson

Bakgrund

En inventering av Båvens fågelliv är en stor och närmast hopplös uppgift med tanke på krav på exakthet. Svårigheterna är många såsom sjöns storlek, och kanske framförallt dess form som gör arbetet svårt och tidskrävande. För att ändå försöka skapa en bild av situationen för främst storlom och fiskgjuse har Båven inventerats åren 2003 och 2004. Samtidigt har ett antal andra sjöar på den Sörmländska sjöplatån besökts. Orsaken till besöken vid andra sjöar är bedömningen att arternas situation inom hela sjöplatån påverkar situationen i Båven. Sjöplatån antas utgöra ett gemensamt livsrum fungerande i princip som ett kommunicerande kärl.

Varför ge sig på en inventering som riskerar att inte ge exakta siffror eller svar på berättigade frågor? Jo, Båven och landskapet med den omgivande sjöplatån representerar värden som måste betraktas som mycket stora, och därmed värda risktagningen och ansträngningen, där en mycket betydelsefull komponent är det rika och för sjöplatån typiska fågellivet. Förhoppningen är att materialet och mer aktuell kunskap ska kunna bidra till att modernisera den strävan till samexistens mellan människor och fåglar som finns i nu gällande fågelskydd. En framtida förvaltning byggd på vad som nu är känt och på nu rådande förhållanden. Här krävs samarbete av många kunniga och engagerade människor. Målet är att kunna ge ett bidrag till något så storvulet, kan det kanske tyckas, som en långsiktigt hållbar förvaltningsplan av Båven och kanske också sjöplatån som helhet. Exempelvis har bl.a. lomgruppens arbete bidragit till att storlom i dag har en helt annan status än för 25 - 30 år sedan. Ingen skulle väl i dag få för sig att skjuta en lom?

Sammanfattning av fältarbetet

2003: > 450 timmar i fält, varav 375 i Båven.

Båvens storlomspår räknades liksom antalet stora ungar. Antalet aktiva fiskgjusebon i Båven räknades.

Storlomsförekomst undersöktes i ett antal andra sjöar. Här valdes sjöar av olika karaktärer och med olika vattenkvaliteter.

2004: > 200 timmar i fält, varav ca 150 i Båven. Nivån för storlommens reproduktion i Båven har kontrollerats. Båvens alla kända fiskgjusebon har besökts, fotograferats och statusbedömts.

Resultat av undersökningen

Storlom

Under 2003 besöktes 22 sjöar förutom Båven. Klarvattensjöar som Lidsjön, Lockvattnet, Dunkern, Malsnaren, Misteln, Kyrksjön i Gryt och Ö Magsjön har liksom Båven täta bestånd. Brunvattensjöar som Ältaren och V Magsjön (som står i kraftig kontrast till näraliggande Ö Magsjön) hyser också storlom men betydligt glesare. Mindre sjöar på Mälarmården med klart eller ofta svagt brunfärgat vatten som Härbärgssjön, Malsjön, Göksjön och Mörtsjön i Åker, har alla häckande storlom, vissa sjöar mer än ett par. Bland besökta större sjöar står Uren med sitt näringsrika och grumliga vatten i särklass i negativ mening med endast ett eller möjligen två par 2003 (troligen tre par 2004).

För Båvens del 2003 blev den slutliga bedömningen 81 stationära par och antalet ”stora” ungar 37. Antalet kullar med två stora ungar endast tre.

Foto Göran Andersson

Båven - lommarnas sjö där allt kan hända.

Båvens storlommar fick alltså tillräckligt många stora ungar för att nå upp till det reproduktionstal (0,4 ungar / år och häckande par) som anses vara nödvändigt för ett stabilt bestånd. Resultatet ovan ger 37 stora ungar /81 häckande par = 0,45. unge/par år 2003.

Under 2004 besöktes bl.a. Nedingen som en referens till Båven där minst en kull om två ungar sågs. I Uren sågs tre par med bl.a. en ruvande fågel. Klarvattnensjöarnas betydelse för arten underströks.

I Båven kunde minst 33 stora ungar ses där fem kullar konstaterades ha två stora ungar. Därmed bör vi kunna konstatera att 2003 inte bara var ett tillfälligt bra år. Tillsammans med det faktum att artens numerär i Båven är fortsatt hög blir bedömningen att situationen på det hela taget är god. Dock finns det orosmoln. I den östra delen av Båven, Penningbyviken och hela Hornafjärden, samt i den östra delen av västra Båven, från Oxbro till vattnen söder och sydost om Ådö, har storlom reproducerat sig dåligt såväl 2003 som 2004. Tillstånden i dessa båda områden är av allt att döma tärande på storlomsstammen. På sjöplatån som helhet verkar det finnas liknande situationer.

Fiskgjuse

Under 2003 eftersöktes aktiva bon. Däremot gjordes inga försök att räkna det verkliga antalet flygga

ungar. Resultatet blev 21 aktiva bon och av dessa bedöms 11 som lyckade häckningar (minst en flygg unge), sju misslyckade och tre med okänd utgång. Förutom dessa par fanns minst ett, troligen flera, aktiva par i sjön.

Under 2004 gjordes ingen inventering i vanlig mening. Däremot har samtliga av oss kända gjusbon, och i viss mån tidigare boträd, uppsökts, fotograferats, koordinatsatts och bedömts beträffande status. Resultatet tyder på att gamla boträd långsamt håller på att förbrukas och att nybildningen inte sker i samma takt.

Enligt överenskommelse med Länsstyrelsen planeras därför byggandet av ett konstgjort bo på en lämplig plats där fåglarna bedöms slippa mänskliga störningar. Erfarenheter från sjöns tillsyningsmän har inhämtats och Södermanlands Naturskyddsförening har lovat stå för kostnaderna.

Slutligen ett stor **TACK** till alla, ingen nämnd och ingen glömd, som lagt ner ett jättejobb. Jo, ett undantag då Lena Bergman måste nämnas. Utan Lenas mycket stora engagemang och arbete med träffar och möten hade inget blivit av.

För ytterligare läsning rekommenderas J. Sondells artikel om Fiskgjuse samt Riksmuseets rapport om storlom.

Ljus och avstånd - avgörande vid fältbestämning

När vi skådar fågel är det rådande ljuset en avgörande faktor, som påverkar möjligheten att bestämma de fåglar vi ser. Det är sällan vi är medvetna om ljusets inverkan och dess ständiga förändring, utan konstaterar kanske bara att det är med- eller motljus. Lägg därtill det alltid varierande avståndet till fågeln ifråga. Att vara uppmärksam på ljuset i kombination med avstånd är en kunskap som kan ge fågelskådningen nya dimensioner.

Text Niklas Holmström & foto Dan Mangsbo

Förutom att fågelskådarens favoritsysselsättning är att kolla på fåglar, så har de flesta av oss en böjelse för en – kanske flera? – mer specialiserad inriktning. Det kan till exempel gälla en viss biotop, en särskild artgrupp, fågelkryss, inventering eller ringmärkning. Njutningen att skåda fågel och få vara ute i naturen, ja, den genomsyrar nog all slags skådning, oavsett inriktning! Ljusets och avståndets inverkan på hur vi upplever en fågel och möjligheten att artbestämma den är sällan något problem för en ringmärkare, utan han/hon får nöja sig med andra utmaningar. För inventeraren handlar det ofta om stationära fågelarter där kombinationen läte, observationstid och möjligheten att förflytta sig själv "för att se fågeln bättre" underlättar en artbestämning. För skådning av stationära

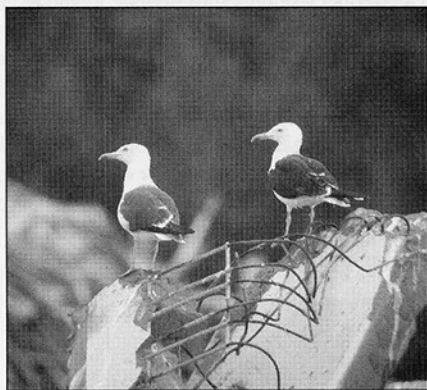
fåglar på en inlandslokal gäller ofta liknande förutsättningar; skådaren kan ofta gå närmare och välja en annan obsplats om avstånd och ljus inte är fördelaktigt, särskilt om man ser en avvikande art eller förmodad raritet. När det gäller sträckskådning eller skådning på lokaler med vidsträckt område, som inbegriper flygande som sittande/liggande fåglar, är de nämnda faktorerna ljus och avstånd samt observationstid ofta avgörande för säkra artbestämningar. Här sätts vår erfarenhet ofta på prov och förhoppningsvis lär vi oss något nytt. Nå, ovan nämnda indelningar är självklart förenklade och det är alltid en mängd kombinationer och utmaningar man ställs inför som skådare, livet igenom, oavsett inriktning och erfarenhet.

En mörk och kraftig labb. Trots skuggan visar undersidan tydliga handbasfläckar. Inte storlabb, men väl en mörk subadult bredlabb.

Vad är seende?

För länge sedan rådde stor oenighet om hur det egentligen gick till när man såg. Det fanns då tre skolor, varav den ena menade att eftersom själen inte kan komma ut, så får bilderna komma in och vidröra själen (in-bildning, numera synonymt med inbillning). En andra skola, pythagoréerna, menade tvärtom att ögat var ett utstrålände organ, eftersom ögat buktade utåt. Trots att den senare skolan var kortlivad finns den kvar i vårt dagliga tal; vi ”kastar blickar” på något. Även uttrycket ”ögat är själens spegel” bestyrker också tanken att våra ögon strålar ut något, snarare än att de är mottagare av intryck från vår omvärld. Ja, ögats förmåga att ta emot synintryck och hjärnans förmåga att tolka dem är ofattbart snillrika. Hur synen fungerar är långt ifrån kartlagt, än idag!

Alla gamla silltrutar är inte lika svarta som Östersjöns fuscus-ras. Silltrutsrasen graellsii varierar stort mellan ljus grått och svart på oavsidan, som synes på bilden.

Seendets funktion är oerhört komplex: Vi ser inte det vi förnimmer med sinnena, utan vi ser bara det vi tror att vi förnimmer. Invecklat? Vårt medvetande förses med en tolkning, inte av obearbetade och till synes objektiva sinnesdata. Det vi ser är en simulering, en hypotes, en tolkning. Och vi kan inte välja fritt, även om vi gärna vill tro det. Vi upplever inte omvärlden som rådata. När medvetandet upplever världen har vår omedvetna bort-

sortering av sinnesförmimmelser för länge sedan tolkat tingen åt oss. Alltså, det vi upplever (genom seendet) har fått en betydelse redan innan vi blir medvetna om den. Nå, nu tänker vi inte i dessa termer när vi skådar fågel eller ser fläckar på vår vita spis. Vi tar seendet för givet, till den dag vi inser att våra ögon faktiskt åldras och har svårt att hänga med (främst snabb fokusering och djupseende), vad gäller att hitta fåglar i kikaren och att se de teckningar/nyanser den unga skådaren intill beskriver så lyriskt.

Ljus är inte bara ljus

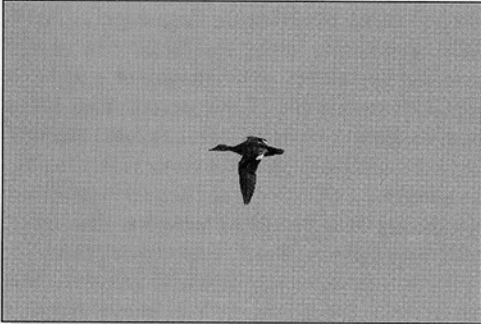
Ljus är inte bara strålar och vågor i fysisk terminologi, utan också något livsnödvändigt och positivt. Ljuset har alltid stått för glädje och hälsa, oavsett kultur. Ni läsare som någon gång besökt Skagen förstår säkert ljusets betydelse för Skagenmålarnas framgång. Inte bara ljuset i sig, utan lika mycket ljuset och havet som inspirationskälla!

Vid fågelskådning är ljuset en grundläggande faktor, för att vi överhuvudtaget ska kunna se något samt vad våra ögon och hjärna förmår att uppfatta hos en fågel. Många fågelskådare funderar knappast på hur ljusets olika styrka och infallsvinklar påverkar vår uppfattning (perception) av fåglarnas grundfärg och fjäderdräktens reflektionsförmåga. Det rådande ljuset är självklart avgörande, men det är också objektets yta och förmåga att reflektera eller absorbera ljuset, som är grunden till hur vi i vår tur uppfattar färger, nyanser och angränsande färgfält, som tillsammans bildar mönster/teckningar i fågelns dräkt. Observera dock att vad och vilka områden på en fågel som reflekteras varierar med betraktningens vinkel och solens läge på himlen. Detta är särskilt problematiskt vid bedömning av enstaka fotografier, då partier som ligger i skugga kan upplevas mörkare än de egentligen är samt skapa illusoriska effekter i fågelns teckning.

För att exemplifiera detta kan vi ta en flygande juvenil labbart jämfört med en unisont färgad simand på hösten. Hos labben handlar det om att observera en mängd karaktärer (helhetsbild/-intryck = jizz), medan det ofta räcker med att observera ett

vitt litet fält på snatterandens vingovansida, för att artbestämningen ska vara klar. Minns dock att snatteranden är den bland simänderna som är lättast att förbise på lite längre avstånd.

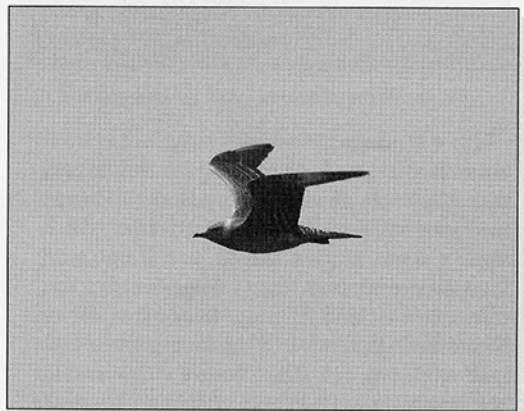
Anonym profil lik en slimmad gräsand, men de vita fälten på inre armpennorna avslöjar arten: snatterand.

Hos den unga labben fungerar dräktens grundfärg som ett viktigt komplement till andra subtila karaktärer för en säker artbestämning. För observatörens del är det ofta viktigt att uppfatta färgnyanser i dräkten, när ljus och avstånd tillåter. Frågan är om observatören har den erfarenheten att kunna skilja mellan en frostigt kall ton hos fjälllabben och en varmare ockra-ton hos kustlabben i mulen väderlek, då färgnyanser för ögat omvandlas till nyanser i gråskalan? Hos den flygande snatteranden handlar det mer om näbbfärg, profil och ett tydligt kontrasterande vitt fält på vingovansidans bakkant. Kontrasterande teckningar ses på betydligt längre avstånd, medan möjligheten att uppfatta färger och nyanser avtar snabbare i och med ökande avstånd och/eller i sämre ljus.

Att uppfatta färger och teckningar

Vi människor ser färger, men inte alltid. I ögat finns två system för att känna av ljus. Stavarna står för informationen, då ljuset är svagare och ger inte någon färginformation. Tapparna däremot, står för färginformationen och fungerar allra bäst ju starkare ljuset är. De innehåller tre olika pigment (röd-, grön- och blåkänsliga = RGB), precis som våra TV- och dataskärmar. Varierande styrka av ljus får våra synceller att reagera olika mycket och ger oss

människor/skådare därför olika mycket färginfo (de "gröna" tapparna är dock sämre på att fånga upp rött och blått i sämre ljus!) om den fågel vi ser i förhållande till avstånd och bakgrundsfärg (mörkt eller ljust). En vanlig föreställning är att den fysiska verkligheten är det konstanta i tillvaron, vilket gör att vi ofta betraktar färgförändringar som rena synvillor. I färgläran skiljer man alltid på föremålets *egenfärg* och den *uppfattade färgen*. Själva *egenfärgen* förändras beroende på ljusets styrka och infallsvinkel, som i sin tur inverkar på vår uppfattning om en fågels färger, liksom fågelns form, storlek och yttextur (fjädrar). Det är emellertid väldigt sällan föremål förändrar färg till oigenkännlighet. I själva verket anpassar sig vårt färgseende ständigt till olika ljusförhållanden, varför ett föremåls färger förändras väldigt litet. Viktigt att komma ihåg är att en fågels dräkt, i kombination med avstånd, betraktningssvinkel och mot vilken bakgrund den observeras, varierar i tydlighet. Hänger du med eller råder bara en stor förvirring? Lugn, detta är inget man som skådare måste förstå, men det skadar inte att vara medveten om ljusets inverkan på hur vi uppfattar en fågel och dess dräktkaraktärer. Att sedan upptäcka detta i fält överläter jag helt åt er läsare!

Kort grov näbb, långt stjärtparti och knappt synligt vitt på vingovansidans yttre handpennor, men bukighet som kustlabb. Juvenil fjälllabb.

Nog har ljuset spelat oss alla en del märkliga spratt, eller hur? För att inte tala om nyanser (och synvillor), vilka har inte svårt med att särskilja fisk- och silvertärnor, gamla som unga? Mitt bästa tips har alltid varit att betrakta vingovansidans hand och att försöka göra det under längre tider, utan att ge upp i förtid. Både juvenil och gammal fisktärna uppvisar en mörkare hand än silvertärnan. Av någon anledning tittar många skådare efter mörka eller ljusa armpennor hos unga fisk- och silvertärnor. Färgnyansen på dessa (i förhållande till de ljusa större täckarna) ses bara på nära håll och i vissa vinklar, medan mörkare hand hos den unga fisktärnan ses bra även på avstånd.

En överbelyst fisktärna eller en skäggtärna?

Tärnor är många gånger både luriga och svåra att artbestämma! Om du någon gång ska hitta en gammal skäggtärna på våren i Sörmland bör du vara medveten om ljusets inverkan! En överbelyst fisktärna i starkt solljus kan få en väldigt mörk kroppssundside (som ligger i skugga) med en kontrasterande vit kind. En gång i livet, när vi står vid Strandstuviken, kommer så kanske en gammal tärna med mörk buk och jämnt ljusgrå vingovansidor och slentrianmässigt kanske vi tänker: "Tja, det är ljuset. Jag går inte på det en gång till!" Fast du noterade aldrig att ljuset var perfekt med ett tunt molnlager på himlen, utan tog för givet att det var ljuset som skapade illusionen av en mörk buk. Den adulta skäggtärnan fick passera som en "över-

belyst" fisktärna. Tro inte att detta exempel är en simpel hypotes, jag varit med om det själv!

När färgnyanser upplevs annorlunda

Med färgnyanser menar jag just nyanser, alltså inte tydliga och framträdande färgpartier i en fågels dräkt, som hos en brokig roskarl eller småkrak-hane. En flygande praktejderhona i en ejderflock upptäcks uteslutande på sin storlek, men i gott medljus är dess varmare rödbruna dräkt framträdande jämfört med ejderhonans mer gråbruna färg. Nu varierar ejderhonans grundfärg relativt mycket och dessutom är juvenila praktejdrar mer åt det gråbruna på hösten. Dock, i mulen väderlek eller "släpljus" (när solen står lågt) är färgintrycket hos gamla prakt- och ejderhonor väldigt opålitlig som särskiljande karaktär. Då är det bättre att ägna tiden åt att betrakta storlek, näbbfärg samt huvudets och näbbens form hos en misstänkt praktejderhona.

Roskarlens brokiga och kontrastrika dräkt innebär sällan några problem vid artbestämning.

En annan artgrupp som kan upplevas både som relativt lätt eller en rejäl utmaning är de större alkorna. För enkelhetens skull håller vi oss till gamla alkor i häckdräkt. Du står på Enskär en solig vårdag i maj och ser flockar med alkor passera mot nordost. Ljuset är fint och avstånden till alkorna är för det mesta helt OK. Du särskiljer lätt sillgrisslorna, som har en tydligt ljusare brun ovsandsa och hittar dem snabbast när de ingår i en flock med tordmular, vilka är mer kontrastrikt tecknade med korpsvart

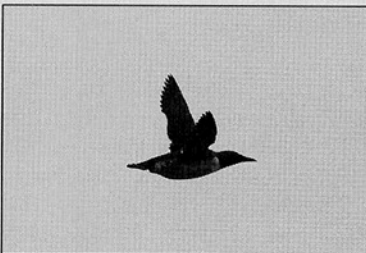
Adult tordmule i mulen väderlek.

Adult spetsbergsgrißla i mulen väderlek.

Adult sillgrißla i mulen väderlek.

Adult sillgrißla i mulen väderlek. Mot ljus bakgrund blir silhuetten viktigare, då dräktkaraktärerna "försvinner".

ovansida. Det underlättar alltid när man kan jämföra en art med en annan, vad gäller storlek, profil samt dräktens färg och teckning. Ponera, att tre veckor senare gör du en resa till Island och kollar sträcket från en udde på norra delen av ön en mulen dag. De små kompakta mörkvingade lunnefåglarna är ju inga problem, men de tre större arterna tordmule, sill- och spetsbergsgrißla visar sig svårare att särskilja, ja, om inte omöjliga även på relativt nära avstånd. Du inser snart att de låga gråtunga molnen gör det omöjligt att faktiskt uppfatta både färg- och nyansskillnader mellan de tre arternas ovansidor, trots att blandflockar med en eller fler arter passerar. Frustrerande, javisst! Du tar en kopp kaffe, samlar tankarna och antar utmaningen. Efter några timmar har du lärt dig att lägga fokus på andra särskiljande karaktärer i profil och vissa dräktkaraktärer samt insett att alla alkor inte går att bestämma.

Var, när och hur spelar roll

Nya platser ställer alltid nya krav på observatören. Det är stor skillnad på att vara van att skåda sträck längs Östersjö-kusten och sedan besöka Västkusten en stormig höstdag. Vi skådar dessutom åt olika vädersträck, då det handlar om solens upp- och nedgång, vars olika ljus självklart påverkar vårt skådande. Beroende på sträckets intensitet har båda kuster sina för- och nackdelar. Störst problem med att förstå ljusets inverkan och andra yttre faktorer uppstår vanligen när vi besöker lokaler utomlands! Luftens massa, torr eller fuktig, förändrar ljusets brytning liksom den omgivande biotopen, öken eller hav, som ökar eller håller nere ljusstyrkan på den observerade fågeln. Alla dessa "osynliga" faktorer inverkar mycket på vårt seende att bestämma färger, nyanser, kontraster och teckningar hos en fågels "uttryck". Den erfarenhet av skådning i Norden vi har fungerar inte alltid lika bra utomlands, så rådet är alltid att ta seden dit man kommer, oavsett det handlar om mat, artighet och kulturella skillnader. Var uppmärksam på ljuset!

Stressa aldrig vid betraktandet av fåglar

Under denna rubrik finns en stor skillnad mellan erfarna och erfarna skådare. En erfaren skådare har lärt sig den långa vägen genom att betrakta en mängd fåglar i olika ljus och utifrån yttre betingelser. Så, du som är en något oerfaren sträckskådare; släpp aldrig fåglar eller flockar bara för att den "säkra" skådaren intill gör det. Följ dem länge, in i motljuset eller värmedallret. Det är så de erfarna skådarna (med otaliga timmar i fält) lärt sig hur att särskilja en mängd arter. Skådning skiljer sig inte mycket från idrott: Vill man bli duktigare och utvecklas, ja, då är det träning och timtals med vistelser i fält som gäller. Kontinuiteten är rådande, snarare än några korta totalsatsningar per år. Men vi är, tack och lov, olika funtade!

När ljuset inte räcker till

Att *se* är ett fysiskt och biologiskt underverk, medan konsten att betrakta och iakttä en fågel och samtidigt förstå varför vissa färger och områden är mer framträdande än andra är en helt annan förmåga. Att ana nyanser och färgtoner hos en fågel i gråmulen väderlek samt vetskapen om att samma

fågel kan uppfattas helt annorlunda i starkt solljus, handlar sammantaget om god iakttagelseförmåga, känsla, träning och åter träning, som i sin tur leder till gedigen erfarenhet.

Fågelböcker, digitala media och filmsekvenser i all ära, men använd dem som en hjälp och aldrig som en förebild på hur fåglar kan se ut, utan att du tidigare sett dem. Du kommer alltid att bli överraskad, på gott och ont, både som skådare och digiscopare/fotograf.

Slutligen, ett stort tack riktas till Dan Mangsbo, som vänligen bidragit med samtliga fotografier till denna artikel!

Ett tips till dig som vill läsa mer om ljus, avstånd och en mängd andra tips vid fältbestämning av flygande sjö- och havsfåglar bör införskaffa "Sjöfågelguiden" eller låna den på ditt bibliotek (red. anm.).

Två småskräkhanor med tydliga färgfält och tydligt vitt på vingovansidan.

Fjällabb vid Hölö k:a

Med aktiva skådare spridda över länet innebär det givetvis att det regelbundet upptäcks udda fåglar i det mer vardagliga utbudet. Ibland kan den oväntade rariteten mycket väl vara en svensk häckfågel och det var just en sådan som glädde Sörmländska skådare några septemberdagar.

Text & foto Göran Andersson

Lördagen den 25:e september får Mats Blomstedt syn på en ung labb över ett plöjt fält intill Hölö k:a söder om Järna. Med tanke på årstid, och det märkliga beteendet att plocka mask på ett fält på en inlandslokal, så väcktes misstankar om att det kanske inte var en vanlig kustlabb. Skådarkompisar tillkallades och misstankarna växte om att det rörde sig om en ung fjällabb. Sent lördag eftermiddag larmades fågeln ut som just ung fjällabb med tillägget "artbestämning osäker" samt ringdes in till Sörmlandssvararen. Det innebar att några sörmländska skådare tog sig till platsen på morgontimmarna på söndagen och att många andra var beredda på en tur till Hölö k:a. Att få se en stationär ung fjällabb tillhör ju trots allt exklusiviteter, allra helst utanför västkusten.

Snart nog återupptäcktes fågeln och artbestämningen bekräftades. Fågeln var sedan kvar i ett par dagar och glädde många genom att vara både oskygg och bjuda på mycket fina flyguppvisningar över fälten. Sista observation inrapporterades under dagen den 29:e.

Juvenila labbar är ofta mycket svåra att skilja åt och också denna fågel diskuterades en del även om den "allmänna meningen" var fjällabb hela tiden. Några karaktärer som Hölöfågeln uppvisade i fält, och några som syns tydligast på foton, tål dock att diskuteras än en gång.

Vad som först och främst avgör bestämningen till just fjällabb är färgsättningen med kalla toner i gråskalan, allmänintrycket av slank lättvingad labb, handovansidans teckning med endast lite vitt utmed spolarna på två yttre handpennor, de trubbiga förlängda mittre stjärtpennorna samt undre och övre stjärtäckarnas distinkta svartvita bandning. Beteendet med att vara mycket orädd och leta mask på en åker på inlandslokal indikerar bara det starkt fjällabb.

Fjällabben vid Hölö. Notera särskilt de vita spetsarna på handpennorna och den ljusa näbben.

Problem att artbestämma en ung labb kan för många observatörer annars uppstå just när en fågel observeras i en ovanlig biotop och då uppträder på ett annorlunda sätt än vad vi är vana med. Att se en fågel "för bra" på en inlandslokal kan även det skapa förvirring, då

de flesta av oss sett förbisträckande eller kringflygande unga fjällabbar vid havet, där andra karaktärer för arten gör sig gällande på vissa avstånd.

De karaktärer som kan vara värda att diskutera är i det här fallet handpennornas vita spetsar, det vita i handen på vingens ovsida, så som det ter sig på vissa bilder på fågeln, samt framförallt näbben och dess teckning.

Vad gäller handpennornas vita spetsar så syns dessa tydligt på fotografier då fågeln står på marken, och viss litteratur gör ju gällande att en karak-

tår för fjällabb är att dessa saknas. Detta till skillnad då från kustlabb där denna karaktär normalt är tydlig. Inte minst kan man få denna uppfattning om man endast studerar målningar och fotos och inte läser igenom textavsnitten i bestämningsguiderna noga. Det normala är nämligen att dessa spetsar saknas, men på vissa individer finns de dock och då normalt i något mindre omfattning än på kustlabb. Fågeln vid Hölö hade alltså denna för fjällabb lite ovanliga karaktär, men i en omfattning som faller inom variationen för arten.

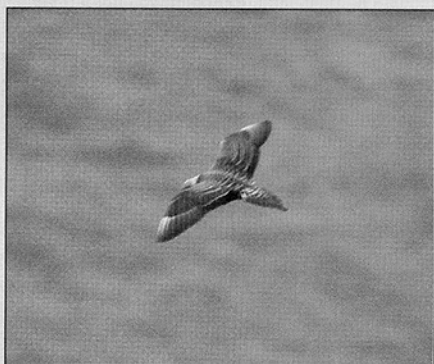
Som nämnts så kan man utifrån vissa bilder på Hölöfågeln tycka att det syns väl mycket vitt i handens ovasida, men skärskådar man dessa bilder noga ser man att det handlar om vitt utmed spolarna på de tre yttre handpennorna. Detta syns endast på bilder där handen spärras ut ordentligt. I fält, och på bilder på fågeln i aktiv flykt, syns endast den traditionella smala vita linjen som bildas av vita fan utmed spolarna på de två yttersta handpennorna.

Näbben är den från fjällabb mest avvikande karaktären. För samtliga labbarter hade man förväntat sig en ljus näbb med mer eller mindre svart på

näbbspetsen. Hölöfågeln näbb däremot var ljus hela den. Något som alltså är ovanligt för vilken labb som helst. Det har diskuterats om näbben helt enkelt var lerig, eller nerkletad med något annat som kunde göra att den såg ljus ut, men det har inte gått att riktigt avgöra så tills vidare får vi anta att den helt enkelt var missfärgad. Detta gör det svårt att avgöra en för separation mellan kustlabb och fjällabb bra karaktär, nämligen fördelningen mellan svart och ljust på näbben. Det gör det även svårt att avgöra om näbben på Hölöfågeln kan anses proportionellt kortare och "knubbigare" än för kustlabb. Hur som helst har näbbens längd bedömts ligga inom normal variation för fjällabb.

Som synes blev besöket av en så exklusiv gäst som en fjällabb en nyttig träning i labbestämning och en bra påminnelse om att det inte alltid är så enkelt att säkerställa vilken art det är man har framför sig. Noggrannhet och ett visst mått av ödmjukhet inför uppgiften brukar underlätta.

Avslutningsvis ett stort tack till Niklas Holmström för värdefulla kommentarer på ovanstående anteckningar.

Fjällabben vid Hölö på flytur. Trots att bilderna är av sämre kvalitet kan man ändå se hur det vita i handen kan uppfattas olika. Till vänster är det vita av normal omfattning för fjällabb, och så som det uppfattas i fält. Till höger är fågeln "frost" med handen mer utspärrad och här ger det vita fältet ett större och mer framträdande intryck. Man kan ändå se att det vita begränsas till de tre yttre handpennorna. På denna bild ser man även de trubbiga förlängda mitre stjärtpennorna som ger stjärten ett förlängt, närmast kilformat, intryck.

Grävlingbestyr

Våra trogna läsare har genom åren fått stifta bekantskap med många minnesvärda händelser i djurens värld genom Tage Wahlbergs försorg. Nedan följer ytterligare en sådan lörorik och spännande historia och vi hoppas att ni fördrar att det inte handlar om fåglar denna gång.

Tage Wahlberg

Grävlingen är ett djur jag redan i tidig ålder såg skymta förbi i skogen och då oftast i skymningen. Den var mycket skygg och de sevenser man upplevde var så korta att de knappt hann fästas på näthinnan innan det rakborstgråa djuret uppslukades av kvällsmörkret. Den sparsamma förekomsten av grävling (avser 1950-talet, numer är grävlingen vanlig) bidrog säkert också till de fåtaliga observationerna. Respekten för grävlingen inskränkte sig vid den tiden till berättelser som florerade, bl.a. om att grävlingen i trångt läge kunde bita sig fast i underbenet och sedan inte släppa greppet förrän hon hörde benpipan krossas. Dessa berättelser hör hemma i fablernas värld! Jag har haft "förmånen" att personligen få uppleva grävlingens självförsvar vilket många ärr bär vittnesbörd om, och kan därmed avfärda allt gammalt skrock.

Förmodligen hade jag fortlevt med fördomar kring detta djur om inte slumpen fört Jan Lindblad i min väg. Våren 1958 fick jag av Jan två grävlingungar som var så små att de den första tiden måste matas med nappflaska. Denna uppgift föll på min äldre bror Åkes lott. Enligt uppgift hade dessa ungar tagits fram genom att golvet i en dalaloge brutits upp. Föräldrarna hade dessförinnan skjutits. Jan fick reda på händelsen och friköpte ungarna, varefter de placerades hos min familj.

Dessa små kelgrisar inhystes i det sovrums som delades mellan mig och tre av mina bröder. Grävlingarna tillväxte snabbt och blev två bastanta "grisar". Eftersom deras favorittillhåll var i den utdragssoffa som jag själv häckade i blev natt-sömmen inte alltid så hävlig. I synnerhet som deras tillväxt krävde allt större del av det gemensamma sängutrymmet. Grävlingarna sov på rygg, ljudligt

snarkande, under täcket i sängens fotända. Ibland sträckte de på sig och då kasade man obönhörligen upp på kudden. Att ligga "skavföttes" med ett par förvuxna grävlingar gör inte skönhets-sömmen till den vila som eftersträvas och kräver en ängels tålmod. Egendomligt nog krävde grävlingarna att sovrumsdörren skulle stå på glänt nattetid. I annat fall försökte de med förenade krafter lyfta den av gångjärnen genom att pressa in klorna under dörren och bryta uppåt. Om man då öppnade dörren på glänt lugnade de ner sig och återgick till sovplatsen, varefter snarkandet återupptogs.

Många kanske tror att detta med grävlingar i sovrumsrummet innebär en sanitär olägenhet, men ack så fel! Renligare djur får man leta efter. De höll sig t.ex. med ett eget dass, nämligen ena hörnet av vårt potatisland vilket var beläget ett 20-tal meter från husknuten. De grävde där upp små hålur i marken och siktade in spillningshögen i hålans mitt, men i motsats till katter krafades de inte över gropen efter förrättning. När proceduren var avslutad gick grävlingen ut på gräsvallen intill "utedasset" och satte där ned andan mot gräset och drog sig med hjälp av frambenen några meter framåt. Ett mycket effektivt sätt att bli torkad i bakvagnen. Präglingen till detta dass var så enormt stark att även om nöden hann ikapp dom långt hemifrån rultade de i full panik hem till sitt kära potatisland för att utträta sina behov. Jag minns att min far inte delade grävlingarnas uppfattning om hur ett potatisland bör gödslas, men han lät dom tålmodigt hållas.

Grävlingarna blev så tama att de följde oss syskon precis som hundar. Förirrade man sig bort från tomten och strosade för sig själv i skogen dröjde det oftast inte länge förrän man hörde snörvlingar och grymtningar som tecken på att man var lokaliserad.

En grävlingens väderkorn är icke av denna värld! Deras syn däremot är föga utvecklad. Hur det var beställt med hörseln kan jag aldrig riktigt underfund med, men troligen var den inte direkt dålig.

Ibland testade jag grävlingarnas väderkorn genom att smita hemifrån och springa några hundra meter bort, vika tvärt åt sidan några tiotal meter och där-efter löpa parallellt med spåret tillbaka för att där lägga mig i skydd och invänta grävlingarna. Väntan blev sällan lång och ganska snart hördes annalkande frustningar, och när dom var jämsides med min position gjordes en tvär inbromsning så att de satte sig på bakhasorna. Nosarna riktades uppåt och de hördes ljudligt suga in luft för inpejlingen, vartefter de tvärt vek av rakt på mig och glädjestrålände hoppade upp och slickade mitt ansikte. Snacka om det tillgivenhet! Nu kan jag inte säkert avgöra om det var övernaturligt starkt utvecklat väderkorn som föllde utslaget, eller om det var min enormt manliga utstrålning (läs svettlukt) som avgjorde.

Första sommaren med grävlingarna förflöt med många roliga episoder och ystra lekar. Mina tama korpar kunde aldrig motstå frestelsen att ställa till med spratt, och favoritleken gick ut på att sittande på någon grävlingens rygg rycka loss hår ur pälsen. Grävlingen hoppade och frustade för att skaka av sig otyget, men korpen hade bra balans och satt behändigt kvar när grävlingen studsande försvann bortåt skogen. Det hela associerade till rodeo. Åtminstone korparna uppskattade jippet och de slogs inbördes om vem som skulle följa med på nästa resa. Grävlingarna däremot var måttligt trakterade av dessa lekar.

Under sensommaren och hösten växte de till sig enormt, och aptiten visste inga gränser. De åt allt från hushållsavfall till trafikdödade djurkadaver. Vi fick även slaktavfall från en affär i Malmköping och gammalt bröd från ett "kondis". Allt slafsade de glupskt i sig, men wienerbröd var den stora delikatessen.

När så hösten led mot sitt slut begynte det idoga arbetet med att gräva ett vinteride. Detta utfördes på jordgolvet inne i vårt övergivna hönshus. När denna "arkeologiska" utgrävning var klar startade

insamlandet av lämplig inredning. Detta tillgick så att båda grävlingarna jobbade i lag med att repa gräs, och när ett tillräckligt stort fång rafats ihop klämdes detta fast mellan framtassarna och bröstet varefter de sparkade sig fram med bakbenen och kanande in genom hönsgluggen i väggen och ner i idet. Det bildades flera djupa spår som sammanstrålade framför gluggen, liknande dom man ser runt en bäverhydda. Kanske är det samma teknik som används? Jag hade runt många grävlingensgryt observerat dylika släppspår, likt "bob-banor", men inte förrän nu fått skåda hur dom blir till.

Visst är det bekvämt och roligt att hålla tama djur och därmed få unika inblickar i deras beteende, men tyvärr är det så att nackdelarna överväger fördelarna. Konsekvensen av att förlora respekten för människan kan bli ömsesidig. Dels kan djuret i fråga få plikta med sitt liv genom att närma sig "fel" människa och dels kan det omvända inträffa att människan skadas. Ett drastiskt sådant exempel fick vi uppleva på våren efter grävlingarnas vinterdvala i hönshuset, och det hade kunnat få ödesdigra följder. Grävlingarna visade sig vid uppvaknandet vara något mindre tama samt märkbart vresiga och lättstötta. Vår mor råkade stöta ihop med en av grävlingarna på en gångstig bakom vårt hus, och mötet blev aningen abrupt. Grävlingen uppfattade henne som ett hot och gick genast till anfall för att freda sig mot denna förmodade fiende. Grävlingen drog tillbaka läpparna och blottade de vassa framtänderna och vevade med nosen sidledes på typiskt grävlingmanér. Det bar sig inte bättre än att pulsådern skars av på min mors underben varvid blodet sprutade över grävlingen som om möjligt blev ännu vildare av blodlukten. Hon försökte hålla grävlingen ifrån sig med händerna med påföljd att svåra skador uppstod på händer och underarmar. Hennes höga rop på hjälp nådde våra öron och vi skyndade snabbt till hennes hjälp. Min bror Åke lyfte upp den vilt frustande grävlingen som snabbt lugnade ner sig då den kände igen honom. Han var den av oss som hade kontakt med grävlingarna och därför troligen den ende som kunnat åstadkomma denna lugnande effekt. Vi andra tog snabbt hand om vår mor som – tack vare bilskjuts av granne – kom under läkarvård på lasarettet i Flen. Enligt dr

Schroeder hängde hennes liv på en skör tråd, och hade vi anlänt en stund senare hade katastrofen varit ett faktum. Chocken över denna händelse gör att jag än i dag med fasa tänker tillbaka på den.

Tänk vad som skulle kunna hända efter att en tam grävling återbördats till det fria och där möter exempelvis ett barn. Om grävlingen då känner sig trängd är risken stor att han går till anfall istället för att fly. Ett barn är då totalt chanslöst mot grävlingen. I många gamla skrönor, där man misstänkt att barn bragts om livet av varg, kan de ha haft grävlingen som baneman. Jag har sett mina grävlingar förtära en trafikdödad räv och de skred till verket ungefär som pirayor med en energi värdig en enögd hund i en behög. Grävlingen är ett respektgivande djur när han i trängt läge sätter upp ryggen mot en trädstam eller bergkant och vevar på med nosen fram och åter sidledes samtidigt som han väsende och puttrande utsöndrar sitt illaluktande sekret.

Jan Lindblad berättade om en episod från Stenö utanför Flen där han en dag blev i tillfälle att beskåda något av ett under. Hans två tama tigrar hade jagat upp en grävling mot en bergvägg och där stod nu grävlingen ilsket spottande och fräsande med de

gnistrande tänderna svepande i en båge framför de båda tigrarna. De gjorde ideliga utfall mot grävlingen men ryggade ständigt tillbaka. Det måste ha varit en patetisk syn med de fullvuxna tigrarna dansande runt framför detta lilla monster till grävling som inte för ett ögonblick lämnade någon blotta för tigrarna att hugga in på. Jan trodde sig se i syne! Två fullvuxna tigrar vågade sig inte på en vanlig svensk grävling. Det hela påminde om Davids kamp mot Goliat – i dubbel upplaga.

Kallelse till ordinarie årsmöte

Medlemmar i FSO inbjudes härmed till ett ordinarie årsmöte söndagen 13:e februari 2005 i OKE:s lokaler på Bruns kogsgatan 1 i Eskilstuna.

Dagordning

- §1 Val av mötesordförande
- §2 Val av två justeringsmän
- §3 Mötets utlysning i behörig tid
- §4 Styrelsens verksamhetsberättelse
- §5 Styrelsens redovisning av räkenskaperna
- §6 Revisionsberättelsen
- §7 Styrelsens ansvarsfrihet
- §8 Val av ordförande och styrelseledamöter
- §9 Val av revisorer och revisorssuppleant
- §10 Fastställande av årsavgift
- §11 Val av valberedning
- §12 Av medlem framställt skriftligt motiverat förslag som kommit styrelsen tillhanda senast 15:e januari
- §13 Övriga frågor
- §14 Avslutning

Efter årsmötesförhandlingarna bjuds det på föredrag som vanligt, dock ännu inte bestämt av vem och om vad. Håll koll på FSO:s hemsida och lyssna av Sörmlandssvararen för att få reda på detta.

Kaffe med dopp förstås!

VÄLKOMNA!

Kallelse till medlemsmöte

Medlemmar i FSO inbjudes härmed till ett föreningsmöte söndagen 21:a november i Studiefrämjandets lokaler i Nyköping på Kungsgatan 24.

Ämnet är Natura 2000 & Naturreservat

Lennart Wahlén välkänd skådarprofil och Bo Westman samt Staffan Karlsson från Länsstyrelsen berättar om tillkomsten av ett naturreservat och processen inför ett beslut m.m.

Vi hoppas få svar på frågor som:

Vad kan du som fågelintresserad bidra med?
Hur hanteras ett förslag till ett naturreservat?

Kanske just ditt smultronställe skulle kunna bli reservat!

Kaffe med dopp

Dags för...

Udda stenskvätta

Så här i slutet på året när de flesta fåglar lämnat vårt land för behagligare breddgrader, önskar säkert många av oss fågelskådare att kunna göra detsamma och skådaraktiviteten sjunker i hemmamarkerna. Detta till trots finns det anledning att även under hösten vara fortsatt uppmärksam på udda bevingade gäster när man trots allt ger sig ut någon regnfri dag. Denna artikel vill uppmärksamma läsarna på möjligheten att någon avvikande stenskvätta skulle kunna upptäckas i vårt rapportområde.

Per Flodin

Utöver vår vanliga stenskvätta har fyra arter i släktet påträffas i Sverige: öken-, medelhavs-, nunne- och Isabellastenskvätta. Dessutom finns 34 fynd av den Grönländska rasen av stenskvätta *Oenanthe o. leucorhoa*, men den behandlas inte vidare i denna artikel. Enligt nuvarande taxonomi finns det totalt 19 arter stenskvättor i världen, men det är endast de fyra ovannämnda som påträffats i Skandinavien. Gemensamt för dessa är att de är medel-/långdistansflyttare med Sydosteuropiskt och Centralasiatiskt ursprung. Medelhavs- och ökenstenskvätta har även populationer i östra delen av Medelhavet, men de i Sverige observerade fåglarna som kunnat rasbestämmas har samtliga konstaterats vara av ostligt ursprung. I Storbritannien har dock även västliga medelhavsstenskvättor påträffats.

Den tidsmässiga fördelningen av fynden av de fyra tillfälliga arterna är rätt så tydlig. Sammanlagt har 70 fynd gjorts av dessa arter och 48 (68 %) av dem har upptäckts under perioden oktober till och med februari. En annan fyndtopp finns i april – maj med 11 upptäckter. Med tanke på att de allra flesta vanliga stenskvättor lämnat Sörmland under September, så är den generella uppmaningen att titta en extra gång på stenskvättor som ses sent på hösten och under vintern. I Förteckning över Sörmlands fåglar från 1992 finns inga fynd av stenskvätta i rapportområdet från december – mars. Vid en sökning i rapportsystemet Svalan finner man endast två tidiga oktoberfynd från 2003 under perioden 1980-2004.

Ökenstenskvätta *Oenanthe deserti* är den udda stenskvätta som flest gånger observerats i landet,

35 fynd till och med 2003. Av dessa har 25 upptäckts okt. – feb. Arten har en vid utbredning från Nordafrika till nordöstra Kina. Namnet till trots häckar den även på stäpp och högplatåer, speciellt de ostliga populationerna. Det första svenska fyndet gjordes vid Ottenby i oktober 1941. Det finns ett fynd från landskapet Sörmland, vid Ågestasjön 21 april 1983. Huvuddelen av fynden är från kustnära lokaler, men det finns flera inlandsfynd från bl.a. Tysslingen, Närke och Alingsås i Västergötland. Den påträffas ofta på plan öppen mark, med visst inslag av småbuskar. Det vill säga strandängar, eller åkerlandskap för vår del. Med sin helsvarta stjärt och huvudsakligen beige dräkt är den relativt lättbestämd under goda observationsomständigheter. Generellt sett är arten även rätt så störningstålig.

Nunnestenskvätta *Oenanthe pleschanka* är en ostlig art, den ersätter medelhavsstenskvättan från Mellersta östern och österut. Det finns i dagsläget 20 svenska fynd, varav 17 har upptäckts okt. – dec. Första fyndet var ett inlandsfynd från Fläcksjön, Västmanland i oktober 1975. Den individen bestämdes först till medelhavsstenskvätta. Något som ger en fingervisning om att dessa två arter är lite svåra att skilja åt i sina respektive höstdräkter. Med dagens litteratur (t.ex. Fågelguiden / Svensson) har vi dock lite bättre föutsättningar att göra en riktig artbestämning. Även om svårigheterna inte ska underskattas. Generellt sett är det nunnestenskvättans ganska kallt gråbrunfärgade rygg, med ljusa bräm som avslöjar den. Det finns ett fynd från vårt landskap även av denna art, från Hammarbybacken 25-29 oktober 1997. En udda

lokal kan tyckas, men rätt så logisk med tanke på att dess häckningmiljö ofta är kuperad och klippig terräng, med sparsam växlighet. De flesta svenska fynd är dock från kustlokaler, men inte alltid nära stranden utan på intilliggande fält och hagar. Här kanske våra lokala skidbackar kan vara värda ett besök för att hitta denna art på hemmaplan.

Medelhavstenskvättan *Oenanthe hispanica* häckar runt hela Medelhavsområdet och finns i en västlig (*O. h. hispanica*) och en östlig (*O. h. melanoleuca*) ras. De till ras bestämda fynden tillhör den östliga rasen. Totalt har åtta fynd gjorts i landet, fyra vår- och fyra höstfynd. Det första Svenska fyndet gjordes så sent som 1986 i Gökalv, Blekinge. Det finns inget godkänt Sörmländskt fynd. Medelhavstenskvättan är den av de fyra här omskrivna arterna som föredrar en lite mer vegetationsrik biotop. Den påträffas t.ex. i odlingsmark och glest trädbevuxen hagmark, gärna med större klippblock som den utnyttjar som utkiksplats. En felflugan medelhavstenskvättan borde därför kunna påträffas lite varstans i vår region.

Isabellastenskvättan *Oenanthe isabellina* finns närmast häckande i Turkiet och Ukraina, bort till de västliga delarna av Kina. Det finns åtta godkända fynd, varav fem är höstfynd. Det enda Sörmländska fyndet är dock ett vårfynd, från Utö 13-16 maj 1999. Förstafyndet är från Gräsgård på Öland i oktober 1980. Isabellastenskvättan häckar liksom ökenstenskvättan i en fläck öppen terräng, med småbuskar och stenar från vilka de håller span. Den har ofta en rätt så karaktäristisk upprätt hållning och förväxlingrisken ligger främst gentemot

unga honor av vår stenskvätta. Några av de karaktärer man bör ge akt på är vitt ögonbrynstreck framför ögat, mörk lillvinge och ljusa vingundersidor. Den vanliga stenskvättan har ett beigefärgat ögonbrynstreck, mörkare centra på vingtäckarna och gråtonade vingundersidor. De svenska fynden är från kustnära lokaler. Värt att nämna är att i likhet med nunnestenskvättan är ett av fynden från en skidbacke, Skeviksbacken, Värmdö, Uppland 9-13 oktober 1999.

Avslutningsvis vill jag önska alla läsare lycka till med skådandet under de kommande mörka månaderna! Jag hoppas att någon av er kan ha lyckan med er och får nöjet att upptäcka en avvikande stenskvätta på hemmaplan. Kanske kan den stanna kvar någon dag så att fler skådare kan få dela nöjet. I väntan på det får vi passa på och njuta av svärmående sidensvansar och trastar, vilket inte är så illa det heller.

Källor:

SOF. 2003. *Sällsynta fåglar i Sverige. 2:a uppl.* Stockholm

FSO. 1992 *Förteckning över Sörmlands fåglar.* Katrineholm

Rapportsystemet Svalan: <http://svalan.environ.se/rappsys/index.htm>

Club300s hemsida, Svenska fågellistan: <http://www.club300.se/listor/svelist/>

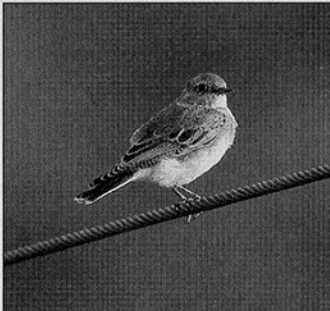

Foto Göran Andersson

Foto Per Flodin

Här intill representeras *Oenanthe* av arterna nunnestenskvättan till vänster och stenskvätta till höger. Bägge fåglarna är ungfåglar under höstsäsong. Notera stenskvättans upprätta profil med samma hållning man annars förknippar isabellastenskvättan med.

Ett besök på Hartsö-Enskär Fågelstation

- ett osminkat första möte

Många har genom åren stött på vår egen fågelstation, antingen genom egna besök på Hartsö-Enskär, eller genom rapporter presenterade i Fåglar i Sörmland. Oavsett vilket har nog alla sin egen bild av ön och det kan ibland vara nyttigt att uppleva en plats genom en förstagångsbesökarens oförstörda ögon.

Text & foto Niklas Holmström

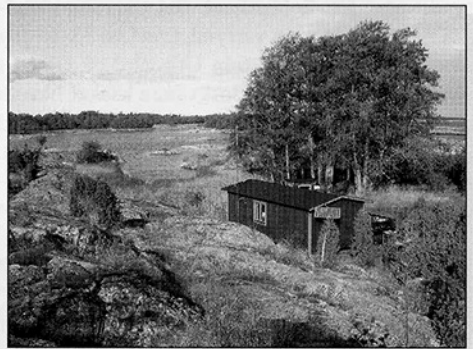
Många av er läsare har säkert besökt fågelstationen på södra Enskär i Nyköpings ytterskärgård, både en eller fler gånger genom åren. För en del kanske det räckt med ett besök. Platsen kanske inte föll vissa i smaken, vad gäller biotop, fågelantal och artsammansättning. Men efter att i smyg ha lyssnat av och analyserat flera sörmländska skådares lyriska uttalanden och ständiga längtan till Enskär på hösten, kan jag bara finna ett lämpligt synonym och det är ”beroendeframkallande”!

Trots att jag är relativt nyinflyttad i länet är dock begreppet Hartsö-Enskär ingen nyhet. Som en av de sträckskådande pionjärerna på Landsort i slutet av 70-talet var jag väl medveten om Hartsö-Enskär och arkipelagen några mil österut. På den tiden existerade inte dagens sekundsabba information- och kommunikationsmöjligheter, utan det blev läsning av årsberättelser i gamla svartvita VF. För min del har Enskär under många år etsat sig fast i mitt minne i form av ett svartvitt foto på ett militärtält, som då utgjorde själva stationen. Aldrig hade jag väl trott att jag en dag långt senare skulle landstiga ön en kulen höstdag!

Förväntningar speglar sällan verkligheten

Varför skriver jag nu detta? Verksamheten på Hartsö-Enskärs fågelstation har ju bedrivits i drygt 40 år! Anledningen är givetvis att jag besökte Enskär för första gången i mitt fyrtioåriga liv, den 6-11 oktober 2004, tillsammans med Lennart Wahlén och Kalle Brinell. Nå, nu är ju inte mitt besök mer annorlunda än tidigare skådares, för Enskärs del, utan jag är bara ännu en besökare som trampat dess jord och kala hällar. Som ”kryssare” av öar i Sverige,

Atlanten och Medelhavet vet jag dock att de värdefulla minnena från ett första besök på en ö bleknar med tiden, särskilt från och med ett andra besök. Visst, man minns ofta specifika fågelupplevelser klart och tydligt. Helhetskänslan, den egna upplevelsen, går dock ofta fölorad om man inte skriver ned de första intrycken eller fotograferar mycket, för att senare väcka minnena till liv. Minnen, ja, minnen tenderar att förändras. Det är faktiskt vetenskapligt bevisat att minnen inte är konstanta och oföränderliga, som många gärna vill tro, åtminstone inte de som handlar om upplevelse och minnesbilder kopplade till ens känslovärld.

Fågelstationen sedd mot norr och fastlandet.

När Lennart hämtat Kalle och mig med båt och vi närmade oss Enskär (som ligger söder om Hartsö) var mina känslor rätt blandade inför den syn som mötte mig. Jag hade faktiskt inte sett en enda vybild från Enskär, förutom det gamla svartvita fotot på

ett militärtält! Jag hade förväntat mig en kal liten isolerad ö ute i yttersta skärgården, typ Hävringe. Jag insåg snart att Enskär bara var en slags förlängning av fastlandet med diverse mellanliggande öar ut mot öppna havet. Inte alls vad jag i vanliga fall skulle betrakta som en underskön ö mitt ute i havet. Och fågelstationen sedan... En rödbrun barack i en bred skreva på ön. Vad hade jag gett mig in på? Jag har aldrig varit intresserad av ringmärkning och mitt besök handlade enbart om att skåda sträck från Enskär, främst sjöfåglar.

Väl i land försökte min hjärna reda ut vädersträcken. Kalle och Lennart kunde stigarna till stationen. Jag följde bara efter dem, som en smått förvirrad "forskarassistent från storstan". Den friska sydvästvinden gjorde sig påmind i skymningen. Väl inne i huset packade jag upp. Vår mat trängdes i det minimala kylskåpet. Bäddade en underslaf i sovrummet. Slog mig ner i köket, själva stationens hjärta, förutom ringmärkarrummet intill. Lennart tände några levande ljus, välkomnade oss och bjöd på en whiskey. Plötsligt kände jag mig så hemma! Det pirrade i maggropen inför morgondagen, trots sjörapportens nedslående ord om hårda sydvästvindar i området. Somnade in i den totala tystnaden första natten på den ensliga ön.

Avtryck i mitt hjärta

Det har passerat timmar och dagar fram till att denna mening skrivs. Vindarna var inte de bästa för gott sjöfågelsträck, men det var ändå OK artmässigt. Framför allt fanns det en känsla av klar potential vid rätt vind (ost-sydost). Själva vindskyddet på fyrberget var suveränt, med lå och god spanvinkel från norr till sydväst! För en bred (intressesässigt alltså) sträckskådare visade sig platsen vara perfekt för sjöfåglar som passerade ute över havet, tättingar över huvudet och rovfåglar inåt fastlandet. Vare sig man är sträckskådare, ringmärkare eller bådadera, är risken liten att man sitter och nickar till på Enskär i brist på fågel! Söndagen den 10/10 inräknades bland annat följande rovfåglar på sträck: blå kärrhök (6), duvhök (4), sparvhök (195!), ormvråk (4), fjällvråk (114), stenfalk (3) och pilgrimsfalk (en

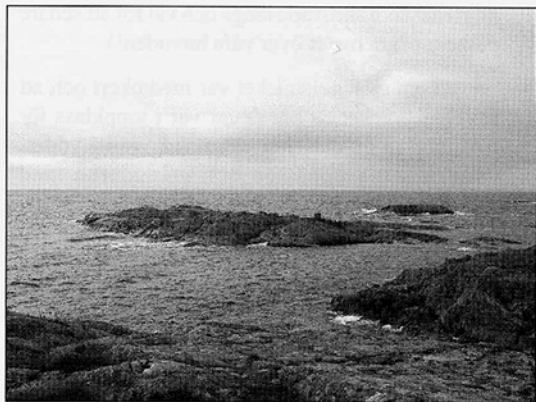
ungfågel som skruvade länge och väl för att senare passera några meter över våra huvuden!).

Även om sjöfågelsträcket var mediokert och att rovfågelsträcket ett par dagar var i toppklass för lokalen, så är det timmarna vid vindskyddet, vandringarna uppåt ön och mängderna med havsörnar samt fyra blåhökshannar jag minns tydligast, tillsammans med det goda sällskapet. Jag kommer aldrig sluta fascineras över att ett intresse som fågelskådning förmår att suddas ut åldersgränser så totalt. Glädje, ödmjukhet, hjälpsamhet, erfarenhet och nyfikenhet om vartannat, genomsyrade alla fall vår vistelse och min upplevelse av Enskär dessa dagar!

Rovfågelskådning från vindskyddet (fyrberget). Lennart (till vänster) och Ola Jonsson (sittande).

Enskär bjuder på "tystnad", enskildhet och storslagen natur. Jag tänker då inte enbart på Enskärs natur, vilket få ringmärkare hinner eller har tid att uppleva mellan nätrundorna, utan lika mycket på den omgivande skärgården. För en gammal havsörnsdyrkare som jag, var vistelsen på Enskär ett slags Mekka. Havsörnar överallt! Sittande på kobbar, skär och större öar eller skruvande i lufrummet. Synen av sex skruvande havsörnar i samma tubfält mot en klarblå himmel är ett minne jag sent kommer att glömma. Minnet må blekna, men känslan och upplevelserna har redan satt bestående avtryck i mitt hjärta!

Vy mot söder från vindskyddet.

Enskär – mer än bara ringmärkning

Den lilla och variabla sydudden på Enskär bjuder på mycket mer än bara fågelfångst och ringmärkning om hösten. Även om ringmärkare har företräde till fågelstationens fyra bäddar, går allt att lösa, även för den som inte är intresserad av ringmärkning. Min förhoppning är att fler skådare utan uttalat ringmärkarintresse kommer att besöka ön i framtiden. Det är nog en gammal myt att Enskär bara är en plats för ringmärkare. Det tragikomiska

Enskärs 851:a pärluggla fångades på morgonen den 11 oktober.

är faktiskt att just ringmärkarna ser mindre av ön i helhet än de "vanliga" besökarna. Fångsplatserna är koncentrerade till ett litet område på södra delen av ön, så det finns mycket mer att se av Enskär. Möjligheten att hitta ovanliga fåglar längre upp på ön känns klart överhängande, med tanke på den opåverkade och varierade biotopen; ett flertal alkärr, flera vassbevuxna gölar och vikar, flata enbuskmarker, öppna ytor och blandskogsdungar om vartannat. Ön är dessutom inte större att man går runt den på ett par timmar i lagom tempo.

På Enskär fungerar man som en familj, oavsett inriktning på skådning. Man glädjs åt varandras observationer, även om man inte kan eller hinner se allt. Under min vistelse bjöd Enskär också på ett minnesvärt avsked i form av en fångad pärluggla sista morgonen. Synen av denna vackra och halvtrött blinkande lilla uggle gav en euforisk känsla inombords.

Det är så här jag kommer att minnas mitt första besök på Enskär några dagar i oktober. Och visst kommer jag att återvända, inte minst till minnesbilderna i mitt inre...

Mer information om Hartsö-Enskär fågelstation, kontaktadresser, bilder och läge hittar du på FSO:s webbplats: hem.passagen.se/fsornitologerna/

Större och farligare än man tror: Nacktag krävs för att slippa bli biten av denna jägare.

Korta notiser

Här sammanställer vi kortare noteringar och skvaller om stort och smått från vårt landskap.

Sångsvanar

Under våren uppträdde sångsvan i ovanligt stora antal i vårt landskap och med dessa även många mindre sångsvanar. Uppskattningsvis sågs ca 77 mindre sångsvanar under perioden 17/3 – 11/4. Mest spektakulär var kanske den obs som gjordes i Flens kommun 9/4 då en mindre sångsvan sällskapande med åtta vanliga sångsvanar sträckte norrut förbi Ålspångaviken, Vadsbro. Ca 15 min senare sågs den vid Skiringe gård i utkanten av Flen för att ytterligare 10 min senare passera sjön Skundern, NV Malmköping. Denna grupp flög alltså ca 25 km på 25 min vilket ger en flyghastighet på 60 km i timmen. Anmärkningsvärt att denna fågel lyckades flyga inom synhåll av fyra fågelskådare under sin korta passage av kommunen. / Red

Microbirding

Det nya inneordet bland artjägare är numera microbirding, vilket helt enkelt betyder skådning inom ett begränsat område, företrädesvis hemmarkerna. Många kan kanske tycka att detta senaste påfundet är lite tramsigt då det är precis vad många sysslar med till vardags, men här handlar det också om lite mer målinriktad skådning med syfte att se så mycket udda som möjligt inom ett begränsat område. Man ska heller inte glömma den sociala delen då det är något som görs som en kul grej tillsammans med andra. Att denna syssla inte bara är nonsens utan faktiskt kan föra med sig något gott också bevisas av att riktad microbirding bland Flensskådarna under året bl.a. inneburit första fyndet av häckande havsörn (påbörjad men tyvärr avbruten) i kommunen i modern tid. Dessutom har ett ”nytt” revir av berguv upptäckts. Många andra udda fynd och intressanta häckningar har uppdagats under denna satsning. Även i Oxelösund och i Vingåker har liknande övningar genomförts och det kan varmt rekommenderas andra. Det kan om inte annat tvinga fram lite nya perspektiv på gamla välkända hemmalokaler. / Red

De bidde inge

Åtminstone inte denna gång. Det som avses är den planerade utbyggnaden av Ekeby våtmark i utkanten av Eskilstuna som omnämndes i FiS nr 2 2003. Det var tänkt en utökning på norra sidan av motorvägen och det lät lovande då ornitologer skulle få vara med och påverka i utformningen. Dessa planer är numera tyvärr skrinlagda så våtmarken har kvar sitt nuvarande utseende ännu en tid framöver. / Red

Förföljd av svartnäbbad islom!

Den 4 augusti står vi några stycken på Pottskär för att räkna sträckande fisktärnor. Upptäcker kl. 18.10 något som jag tar för en gås ganska långt ut över Blacken i ONO. Men va är det för gås? Den försvinner och blir så gott som bortglömd. Så dyker den upp, mycket nära, en lom, en mycket stor lom, Gastar storlom till dom övriga. Den försvinner snabbt. Va var det vi såg?? Kan det vara möjligt?? Frågan sändes ut. Förvirring. Hur tyckte ni att näbben såg ut? Den var öppen. Det hade tydligen nästan alla sett. Var den ljusare än huvudet? Nää..Samma färg. Svart. Fälthandboken konsulterades. Ändå fanns tvivel blandat med tvärsäkerhet. Nästa dags förmiddag skrevs den ändå in i gästboken på OKE:s hemsida. Telefonen ringer nästan omgående. Kent Carlsson har sett samma fågel vid Kvicksundsbron. Visst var det en svartnäbbad islom!

Den 9 augusti paddlar jag på Båven, ner genom Sibrofjärden. Ska möta frugan nere vid badplatsen. Hon ber mig kolla i tubkikaren när jag når badet. Där ligger något obestämbart och sover. Så småningom vaknar den och svartnäbbad islom idag igen!?! Samma individ? Så väldigt många av den här arten finns väl inte i landet samtidigt? Hur?? Vände den vi Kungsör längst in i västra Mälaren? Sökte den sig mot öster och söder så den hamnade i närheten av Mariefred? Såg den från lite höjd, sjöarna i sö-

der? Lockades så ner av Båvens storlommar?? Spekulationer som aldrig finner svar. Men att tillsynes tillfälligt vara förföljd av en så karismatisk fågel. Det är bara att bocka och tacka.

/ Leif Carlsson

Notera att fyndet vid Pottskär ovan ännu inte granskats av Rrk / Red

*Islomen vid Sibroviken.
Foto Göran Andersson*

Flera vadararter vid Vadsjön

I samband med ståhejet kring islommen som nämns ovan så upptäcktes några försärlor som höll till vid Sibro kvarn den 13/8. Då dom bl.a. uppehöll sig på Flenssidan av ån så väcktes intresset hos ett par Flensskådare (Göran Andersson & Per Flodin) som fick ytterligare en anledning att besöka Sibroområdet. När väl både försärlor och islommen (återigen) beundrats till fullo dök idén om ett snabbt besök vid närliggande Vadsjön upp. Nicklas Elfving från Västerås som råkade höra diskussionen blev intresserad då det setts myrsnäppa på denna lokal dagen innan. Sagt och gjort, trion begav sig åstad till Vadsjön som ju ligger endast en mil från Sibro. Väl i tornet hittades ganska snart myrsnäppan. Nicklas hade i sin tur fått syn på en avvikande vadare bakom en vassbård, men tittade lydigt på myrsnäppan då Göran och Per propsade. Medan myrsnäppan betittades klev den avvikande vadaren fram i tubfältet och gav somliga oförberedda en smärre chock.

Att det rörde sig om en beckasinsnäppa stod täm- ligen omgående klart, men vilken art. Den asiatiska beckasinsnäppan kunde snart uteslutas då fågeln hade grönaktiga ben. Däremot är ju de båda ameri- kanska beckasinsnäpporna notoriskt svåra att se- parera i sommardräkt. Som väl var lät sig fågeln beskådas i bra ljus av många skådare i flera dagar och den allmänna meningen var att det rörde sig om en större beckasinsnäppa. Fågeln sågs lämna loka- len den 18/8 och då kunde den även höras väl och även denna karaktär kunde läggas till rapporten. Detta blir första fyndet av en större beckasinsnäppa i Sörmland om den godkänns av Rk (som alltså i skrivande stund ännu inte avgett dom). Det finns tidigare två fynd av obestämd beckasinsnäppa från 1973 och 1991. Vid anstormningen av Vadsjön för beckasinsnäppans skull så hittades även en tuvsnäppa. Det innebar att Vadsjöns redan långa vadarlista utökades med ytterligare två arter inom loppet av ett par dagar. / Red

*Den större beckasinsnäppan vid Vadsjön.
Här i sällskap med en enkelbeckasin.
Foto Göran Andersson*

Vildsvin predator på fåglar

Det starka expansionen av vildsvin i Sörmland kan- ske har konsekvenser många av oss inte tänker på. Markhäckande fåglar som skogshöns och kanske även trana kan få sina bon predaterade eller åt- minstone förstörda av framdragande vildsvins- grupper. Det börjar komma rapporter om att åt-

minstone just skogsfåglar tar skada, och vid en inventering av bl.a. trana som genomförts vid Marsjöarna, Blacksta noterades gott om spår av vildsvin ut i myrmarken som tranorna använder för både häckning och födosök. Vid åtminstone ett tillfälle sågs även delar av flocken gå och böka en bit ut i myrmark med viss vass- och buskvegetation. Detta år fick inget av de tre tranparen ut några ungar. Oklart dock om det beror på regnig sommar, vildsvin eller något helt annat. Redaktionen vill gärna ha in rapporter från andra som möjligen noterat samband mellan ökande vildsvin och minskande fåglar. / Red

Beundransvärda fågelföräldrar

På eftermiddagen den 31 maj '94 ringde telefonen. Det var en skogsarbetare som från sin skogsmaskin i en knastrig mobiltelefon säger att han just har fällt en gran, och att det i den fanns ett rovfågelbo med minst två dunungar. Han undrar nu vad han ska ta sig till då ungar ligger på marken.

Jag får en vägbeskrivning till skogen. Platsen ska ligga intill den gamla sågen, strax V om Magda, Näshulta. Jag beslutar mig för att åka dit. Innan jag åker ringer jag till en kompis i OKE som har koll på duvhökshäckningar. Han säger sig inte ha någon kännedom om att det ska finnas någon sådan i den skogen.

Platsen är lätt att hitta. Jag parkerar bilen och hör skogsmaskinen i skogen. Jag går fram samtidigt som maskinen tystnar och föraren hoppar ur. Han visar mig på platsen för ungar. Den ligger 50-75 m från skogsbrynet i en blandskog med stora aspar, björkar och granar. Föraren är helt förtvivlad och väldigt fundersam om vad som ska hända nu. Han har en artikel, införd i Eskilstuna-Kuriren, om ett nerhugget duvhöksbo i färskt minne.

Jag undersöker ungar som är ca 1-2 veckor gamla, de verkar inte vara skadade. I det som återstår av boträdet letar vi efter flera ungar. Vi hittar dock inga, däremot mycket bomaterial bestående av relativt tunna kvistar från gran och björk. Även en del fjädrar och en halväten råta.

Cirka 15 m från boplatsen finns en stor sten, ca 1,5 m hög och ganska platt upptill. Vi lägger grangrenar

i en cirkel och sedan placerar jag ungar däri. Jag lägger även dit råttan.

Med tanke på biotopen går tankarna till ormråk. Duvhöken vill ha mer skog runt sin boplats. När jag lämnar platsen ser jag en ormråk cirkla över fälten SV Magda.

På kvällen åker jag, min son och en kompis ut för att kolla läget. Vi bestämmer då att försöka konstruera ett bo i en annan gran strax intill boplatsen. Detta för att ge ungar bättre skydd för väder, vind och presumtiva predatorer. Två ormråkar ses och hörs i skogen.

Dagen därpå packar jag bilen med snöre, steg och diverse verktyg. Skogsarbetarna berättar att när de kom på morgonen lämnade en vuxen fågel ungar. På stenen ligger det nu även en näbbmus och en spyboll. Ungarna är pigga.

Enligt konstens alla regler konstruerar jag sedan ett nytt bo som jag placerar ca 3 m upp ett 20-tal m från den ursprungliga boplatsen. Ungarna flyttas över och jag lämnar platsen. Jag hoppas innerligt att föräldrafågeln ska acceptera min placering av bobygget.

Dagen därpå när skogsarbetarna kom sågs även då en vuxen fågel vid det nykonstruerade boet. "Bingo!"

När jag efter några dagar kontrollerar boplatsen, kliver ungar omkring i boet. Medan jag sitter och tittar på dem kommer föräldrarna och lämnar byte i boet. Jag besöker boplatsen efter ytterligare fem dagar. Ungarna är välmående och har växt mycket sedan sist. De börjar nu få bruna fjädrar på kroppen. Boet är även prytt med färsk lövkvist.

Jag kontaktar en ringmärkare, Kent Carlsson, för att eventuellt få ungar ringmärkta. Detta kan ske efter ytterligare tre dagar. Ungarnas vingpennor är nu till 1/3 utvuxna. Under ringmärkningsproceduren kommer en vuxen ormråk flygande, varnande över hygget, det som en gång i tiden var deras boskog. Vid detta tillfälle var även några kompisar från OKE med.

Efter ytterligare en vecka kontrollerar jag ungar. De ser ut att må bra. De är nu helt bruna över

kroppen. Grenar och träd runt boet är "lackerade" i en vit färgton. Vid den sista kontrollen som sker den 30/6 visar sig boet vara tomt. En vuxen fågel flyger upp från området nära boet och varnar. Efter en stunds sökande i träden runt omkring boet hittar jag ungarna. De sitter i var sitt träd.

Jag beundrar verkligen föräldrafågeln som har lyckats att föda upp två ungar till flygg ålder. Detta när man har i tankarna vad som skett runtomkring dem: Boträdet fällt. Boet flyttat. Skogen omkring boet hårt gallrad. Motorsågar och skogsmaskiner som har dundrat fram i skogen under hela uppväxttiden.

Jag vill till slut, på ormvråkarnas vägnar, rikta ett tack till skogsarbetarna. Speciellt till Roland som uppmärksammade vad som hänt och tog kontakt med mig.

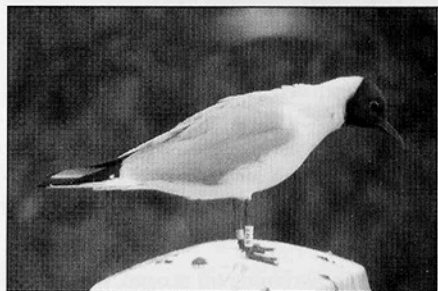
/ Lars Eriksson

(Ovanstående har tidigare publicerats i *Naturlig* nr 2 årg. 19 1994 / Red)

Vetenskaplig insats från balkongen

Många av oss håller säkert ett öga på de fåglar som vi ser från tomten eller lägenheten. Fast det är inte så ofta som den uppmärksamheten leder till att man får möjlighet att göra en vetenskaplig insats. Den 30 mars i år när skrattmåsaarna nyligen anlänt in till Flen uppmärksammade jag att en av dem var ringmärkt. Utöver den vanliga aluminiumringen på vänster ben hade den även en lite större vit plastring på det högra. Tyvärr hann jag inte läsa av den vid första tillfället. Dagen därpå satt den dock återigen på lyktstolpen utanför balkongen, tuben plockades fram och jag lyckades läsa av de tre bokstäver (NMR) som stod där. Naturligtvis blev jag nyfiken på att ta reda på var och när den var märkt, men hur hittar man sådan information? Jag sökte på Internet och hittade sidan www.cr-birding.be. Utöver en hel del information om ringmärkning av fåglar i allmänhet på engelska, så kunde man via en systematisk lista hitta en förteckning över olika projekt som sysslade med färgmärkning av skrattmåsar. Där kunde jag utifrån kombinationen med A1-ring på vänster ben och vit ring med svart text på höger finna e-postadressen till en Dansk som före-

föll vara rätt person att kontakta. Jag skickade ett e-brev med uppgifter om art, texten på ringen, var och när avläsningen gjordes. Det tog inte många dagar innan jag fick ett tacksamt svar från märkaren Kjeld T. Pedersen, som kunde berätta att det var en hane som fångats och märkts 2003-12-01 i stadsparken i Viborg, Jylland. Efter detta såg jag denna individ regelbundet på lyktstolpen utanför min lägenhet ända fram till den 15 juli. Trots att jag besökte den troliga häckplatsen, skrattmåskolonin i Lida viltvatten söder om Flen såg jag den aldrig där. Däremot upptäckte jag den 1 juli ytterligare en

Den danskmärkta skrattmåsen på sin favoritlyktstolpe i södra Flen

färgmärkt individ. Denna hade en lite missfärgad gulvit ring, som jag inte kunde göra en helt säker avläsning av. Fast från tidigare nämnda hemsida kunde jag även denna gång finna en kombination som verkade passa och en adress till en märkare. Utifrån min något osäkra avläsning gick det ändå att komma fram till vad som gällde för denna fågel. Även här fick jag snabb och positiv respons från märkaren. Fågeln var märkt redan 1997-12-12 i Groningen, Nederländerna och observerad där alla vintrar sedan dess, men aldrig tidigare avläst under sommaren. Med denna korta redogörelse vill jag uppmana till uppmärksamhet på individmärkta fåglar av alla arter och rapportering av dem. Om man inte har möjlighet att leta själv går det utmärkt att ringa in dem till Sörmlandssvararen, eller kontakta någon i Rrk så får vi göra ett försök att hitta av vem, var och när fågeln märkts. Alldeles säkert uppskattar den personen just din uppmärksamhet.

/ Per Flodin (text & foto)

Hartsö-Enskär fågelstation

Genom idéellt arbete som ringmärkare eller assistent på vår "egen" fågelstation kan du göra en ovärderlig insats för fågelforskningen. Som assistent behöver du inte vara fågelexpert, men du ska gilla fåglar.

Det går även utmärkt att förlägga föreningsexkursioner till ön (transportkostnad cirka 100 kr/person vid 12 deltagare). Logi sker lämpligen i tält.

Fågelstationen är belägen på ön Enskär i Hartsöarkipelagens södra del som en sista utpost mot det öppna havet. Stationen drivs av FSO och verksamhet har här bedrivits sedan 1965.

För mer information kontakta Lennart Wahlén, 0155-215711.

Du kan också stödja verksamheten genom att köpa stationens T-shirts, dekaler och fågelholkar.

Sörmlandssvararen

Ring Sörmlandssvararen för att få besked om senaste nytt i de Sörmländska markerna eller de lokala fågelföreningarnas exkursioner och möten. Svararen drivs av Regionala rapportkommittén (Rrk) som är en arbetsgrupp inom FSO. Rapporterar du till Sörmlandssvararen kommer dina obsar direkt till Rrk:s fågelrapport. Inkommen information om känsliga och hotade arter/häckningar behandlas konfidentiellt och registreras endast som ett underlag för fågelskyddsarbetet och utläses ej på svararen.

Skötselansvarig för Sörmlandssvararen är Göran Andersson (0157-13510). Kontakta Göran om du har frågor, sunpunkter eller vill göra felanmälan.

OBS! Rapporterar dina obsar gör du på tel: 0157-10846

**RIKSINVENTERINGSART
FÖR 2005
ANNONSERAS SENARE**

RAPPORTMOTTAGARE:
Rrk Sörmland, Håkan Lernefalk
Storgatan 16A, 641 45 Katrineholm
0150-511 34
hakan.lernefalk@swipnet.se

Innehållsförteckning

2 / 2004

<i>Inledaren.....</i>	<i>3</i>
<i>Fiskgjusen i Sörmland 2001.....</i>	<i>4</i>
<i>Inventering av Båven 2003-2004.....</i>	<i>9</i>
<i>Ljus och avstånd-avgörande vid fältbestämning..</i>	<i>11</i>
<i>Fjällabb vid Hölö k:a.....</i>	<i>17</i>
<i>Grävlingbestyr.....</i>	<i>19</i>
<i>Kallelser.....</i>	<i>21</i>
<i>Dags för... udda stenskvätta.....</i>	<i>22</i>
<i>Ett besök på Hartsö-Enskär fågelstation</i>	<i>24</i>
<i>Korta notiser.....</i>	<i>27</i>